

Vas István

FELOLOZÁS (I)

I

Költözések

„Örley meghalt. Bomba.” Ezt a három szót egy boríték hátára írtam, egyéb papír nem volt az illető zsebében, aki éppen Budára készült, és az volt a szándéka, hogy Cipit is fölkeresi. Ki volt az?, nem emlékszem. Csak arra, hogy némi habozás után írtam le egy odafirkantott levélke végén, amelyben kurtán elpanaszoltam állapotunkat, az állandó fázást, éhezést.

Pedig ilyen alkalom nem egyhamar adódhatott, a mi kockázatos átkelésünk után, elvégre néhány hétbe csak beletellett, míg a Ferenc József híd megmaradt részét deszkákkal kifoltrozták, és a pestiek átjárhattak rajta Budára, illetve a budaiak Pestre – ha el nem zárták éppen valamilyen, többnyire katonai célból, a civil közlekedés elől. És mi még ugyanabban a nyomorúságban éltünk, mint első pesti napunkon. Igaz, közvetlen éhhalál egyelőre nem fenyegetett minket. Marika titkolt kakaója ugyan még azon az estén elfogyott a kétszersülttel együtt, de másnap a konyha kőven romtörmelékekből hevenyészett tűzhelyén már elkezdte használni szüleim rejtélyes fakészletét meg a még rejtélyesebb krumplikészletét. És olyan kiéhezettek voltunk – szüleim még inkább, mint mi –, hogy sok idő beletelt, amíg unni kezdtük a kicsit megfűstölődött sült krumplit. De a szél ugyanolyan cudarul fújta be, akár az első estén, az ablaktalan lakásba, ahol mi is, szüleim is, télikabátban tartózkodtunk, éjszaka pedig mi ketten a cselédszoba kis díványán továbbra is a télikabátjaink alatt bújunk, nem is, inkább kapaszkodtunk össze, azzal biztosabban őriztük a testmelegünket – úgy is aludtunk, amíg bírtunk.

Ez a folyamatosan vágó egymásba kapaszkodásunk biztosabban tapasztott össze minket, mint az ostromélet viszontagságai, mint a sváb-hegyi fogságban töltött napjaink, nem is beszélve az alig másfél évvel korábbi tihanyi tohózásunkról – hol volt az már? És hol volt már az az el sem sóhajtott ábrándom, hogy Pesten majd egy baráti búcsúcsókkal kétfelé távozzunk, én Piroskával, Mari meg Örleyvel? Pista eltűnt, a nevét sem ejtettük ki. Képtelenség volt, hogy a hetekig fázós összébujás után Marit egyedül engedjem – dehogy! küldjem! – útjára. Hiszen tudtam, hogy ő maga, magától, sose ment volna el tőlem. És hova küldjem? Vissza, Kondorosra? Vagy ki a világha, az emberek közé, ahol annyi tanúja van, hogy mit művelt értem?

Mindezt igen, már akkor is, a Légrády Károly utcai szélfúttá szálláson így gondoltam. De csak most, negyvenöt év múltán merem hozzágondolni, hogy a látszattól való félelem is hozzájárulhatott az én maradásomhoz. A „mit szólnak hozzá az emberek?” gyávasága. Mentségemre szóljon, hogy nem minden látszattól félttem volna ennyire. Ha Örley életben marad, annak a látszatát, hogy Marika, miután majd egy évig hősiiesen és leleményesen mentette az életemet, a veszély elmúltával otthagya egy különb férfi kedvéért – vígan vállaltam volna. Ahhoz a képhez viszont, hogy ezt az ártatlan falusi kislányt, aki vállalva a „fajgyalázás” kockázatát és a börtönt, ennyi mindenen átmentett mosolyogva, a veszély elmúltával otthagynom az új hullámban egy kommunista festőlányért – ahhoz nem volt merszem.

Igen, mindezt már akkor is körülbelül így gondoltam el. De miután így utólag lepleztem gyávaságomat, mégiscsak muszáj hozzátennem, hogy mindez csupa járulékos gondolat: maradásom alapja az volt, hogy szerettem Marikát. Szépsége, a fazástól. Éhezéstől megfogytakozottan is a szívemhez szólt, sőt így, tönkretetten, talán még inkább, mint valaha, teljében, mert azt olvastam ki belőle, amit egy év óta együtt megéltünk. Képtelenség volt, hogy most elváljunk. És ha Örley Pistával ment volna el? Az más lenne. Attól még nem kellene végleg elszakadnunk egymástól. Attól még szeretném. Elvégre, akár mennyire szólt hozzám a szépsége, már régóta nem a testét szerettem. Attól még jóban lehetünk volna, hiszen Pista hirtelen a legközelebbi barátaim közé került. Attól, hogy Mari hozzá csatlakozik, még jóban lehetnénk, láthatnám, hallhatnám, szólhatnék hozzá. De ha én megyek el Piroskával, az ilyesmi elképzelhetetlen. Tudtam, hogy olyan két asszonyt szeretek, akik nem egyhamar tudnának egymással megbékülni.

Igy történt, hogy Marikának, életünkben először, bár magamban, örök hűséget esküdtem. Annak a biztos tudásnak a terhével, hogy ezek után pedig szakítanom kell Piroskával. De akkor az látszott a könnyebb megoldásnak. Már csak azért is, mert őt mégsem hagyom egyedül: neki ott van a festése meg Panni, akiről már kezdtem tudni, hogy minden szerelemnél erősebb kötelék Piroska életében. Csak jóval később ébredtem rá arra a körülményre, ami annak idején leghathatósabban könnyítette meg a választásomat; hosszú ideje nyomát sem éreztem valamiféle testi késztetésnek.

De azért nem siettem közölni Piroskával a választásomat. Erre a kislekedésre is megvolt az észmentségem: ha e célból felkeresem, a látogatás ténye menten csökkenti a szándék céljának hitelét. Véletlenül azonban egy-két nap múlva találkoztunk a Szent István körúton. Piroska sietett, Dési Huber Stefikéhez, aki valahol a hetedik kerületben már elkezdte alakítgatni a képzőművészek szakszervezetét. Márpedig így kutyafuttában mégsem hozakodhattam elő a bejelentésemmel, mert ez a sietség éppúgy hatálytalanítaná a komolyságát, mint az ünnepélyes látogatás. Így hát megint csak arra szorítottam, hogy a nyomorúságunkat panaszoljam, a fázást, az éhezést. Hogyan? – csodálkozott el Piroska –, hát én még nem iratkoztam föl valamelyik étkeztetésre? Kiderült, hogy Vas Zoltán közben megszervezte a Nemzeti Segélyt, krumplit osztott, teherautószámra, a város különböző pontjain – én arról se tudtam, de hát a krumplikészletünk még bőven kitartott odahaza –, a művészekről pedig külön is gondoskodott: szakmánként létesített számukra étkezdéket, ahol napi egy tál meleg ételt adnak nekik, hozzá kenyert is – ők, a képzőművészek, a hajdani Trattner vendéglőben kaptak enni, a Jókai utcában –, azt is tudta, hol étkeznek az írók, újságírók, valahol mélyen az Erzsébetvárosban. De nekem nem fűlt hozzá a fogam, olyan messzire vándorolni az egy tálért, még kevésbé a kéréseléshez, ha már nem voltam ott az induláskor. No jó, felelte Piroska, majd ő beírat engem a Trattnernél, úgyis jár oda néhány íróféleség is.

Másnap az előszobánk padlóján egy leragasztott, címzetlen borítékot találtam – nyilván az ajtó levélrészén dobódott be. Piroska cédulája volt benne: a Trattner-ebéd el van intézve, holnap már mehetek, és Marikát is hozhatom – az ő nevét is felíratta. Estefelé megemlítettem Marikának, csak úgy mellékesen, hogy ja igen, találkoztam egy ismerőssel, attól hallottam a művésztéteztetésről, rögtön elmentem és bejelentkeztem, és őt is felíratam.

– Milyen címen? – kérdezte alig érezhető keserőséggel – Nem vagyok művészfelőség, de még szerető sem. – Nyilván sejtette, nem is olyan rejtélyes ösztönével, hogy

Piroska van a lehetőség mögött. Különben is, tette hozzá, most már hallható keserűség nélkül, fáradt ő ahhoz, hogy olyan messzire gyalogoljon egy tányér habéért vagy borsóért. Én azért csak menjek, rám fér a mindennapi sült krumpli mellett.

Mentem is Piroska már ott volt, mellette, a hosszú asztalnál véletlenül egy szék üresen, odaültem. A jelen lévő írók közül csak keveset ismertem, a legrekintélyesebb kétségkívül Kassák volt az új feleségével, akit akkor láttam először. Folytattam a hagyományt: felé fordulva tisztelettel meghajtottam a fejemet. Ő is folytatta: konokul nem köszönt vissza, csak még mutatósabban, mint azelőtt. Elvonulóban még odaszólt Piroskának, hogy jelezze: rá nem vonatkozik az örök harag. Én elhúzódtam, ugyancsak tisztelettel.

A borsó. A melege, az íze, az állaga. Láthattam, hogy a többi is, aki elejétől fogva ült a hosszú asztalnál, ugyanolyan mohón falta, mint én, aki először vettem részt ebben a tapasztalatban. Persze erősen zsiszikes volt, de ez nyilvánvalóan senkit sem zavart. Sőt egy fiatalember fölemelte a teli kanalát, és hangosan dicsérte: – Főzelék feltéttel!

Piroskát persze mindig hazakísértem a Trattnertől. Jobban mondva egyfelé vitt az utunk a Jókai utcán – azaz gyerekkorom Gyár utcáján – és a Berliini téren át. És nem is kísértem egészen hazáig, mert a Szent István körút és a Visegrádi utca sarkán búcsút mondtunk egymásnak, ő jobbra fordult, a harmadik házig, én folytattam az utamat egy darabig egyenesen, csak néhány perc múlva vágtam át ugyancsak jobbra, a Légrády Károly utca felé.

Aztán egy alkalommal, nyilván beszélgetés közben elmulasztottunk megállni a sarkon, én is befordultam Piroskával a Visegrádi utcába. A kapu előtt mégis meg kellett állnunk. Nyújtotta a kezét, egy halk „vagy talán?” pillantással. Hirtelen átfutott az eszemben, hogy itt az alkalom, elmondani, amire két hete készülök, hogy szakítanunk kell, Marikával akarok maradni. Szó nélkül követtem föl a lépcsőn, a negyedik emeletre. Amint az ajtó becsukódott mögöttünk, egymásnak estünk, azonmód, kabáthán. Hogy kerültünk a cselédszobába? Már akkor sem tudtam, de hova máshova mehettünk volna? A nagy szobát fűtötte, hár csöve kinyúlt az ablakon, a rögtönzött kályha, csakhogy onnan mégsem tessékeltünk ki Pannit. Az ő cselédszobájuk is fűtetlen volt régóta, de a Légrády utcaihoz képest, amelyben télikabátjaink alatt mi bújtunk össze Marival, ez csábítóan lakályos volt, még dunyha is került elő valahonnan. Szó nélkül, sőt gondolat nélkül – legalábbis, ami engem illet – levetkőztünk. Először a háború után. Hogy is folyt le? Szó nélkül. Unnepélyesség, az nem volt benne. Szikrája sem csillant föl annak a dicsőségnek, amely ugyancsak hosszú távollét után, legutóbbi találkozásunkkor tündöklött föl bennünk, Horthy kudarcha kárhozott kiáltványának délutánján, a Sas utcában. Azóta majdnem öt hónap telt el, Piroska még sokkal soványabb volt, mint a Sas utcában. És a teste sem napsütötten ragyogott, mint akkor, Bajótról visszatérten. Hanem fehér volt, azaz inkább fakó. Milyen volt hát első együttlétünk a háború után? Semmi különös. Csak természetes. Csak éppen, amilyen lehetett. Csak éppen nem lehetett másként. Csak éppen beletörődtem, hogy Piroska olyan, amilyen. És én is olyan vagyok, amilyen.

Amikor már fázni kezdtünk, fölöltöztünk, és átmentünk az utcai szobába Panninhoz. Piroska hirtelen előkerített egy rajzlapot meg egy rúd szenet, és lerajzolt. Ragaszkodott hozzá, hogy fölvegyem a kalapomat. Jó rajz lett, később azt a címet adta neki: Háború után. Csontig fogyott, keserű arc, de a szemem élénken, kíváncsian néz ki belőle.

Másnap is élénken, kíváncsian keltem fel a Légrády utcai cselédszobában Mari mel-

lól, akivel már nem kellett olyan cudarul dideregnünk a télikabátjaink alatt, elvégre lassan tavaszodott, a fagy oldódott és fölszáradt már a romokon, a töredezett aszfalton. A kora tavaszi napsütésben elhatároztam, hogy körülnézek a városban. Mindenki, akivel véletlenül összeakadtam, a Szent István körúton, tájékoztatott róla, hogy a Rákóczi út maradt meg a legépebben, oda tevődött át a Belváros élete.

Ott kötöttem ki én is. És csakugyan, a kezdeti tavasz jóleső napsütésében hemzsegték a pestiek. Először éreztem olyasmit, hogy talán tényleg fölszabadultunk. A „piacgazdasággal” is, amit manapság olyan gyakran emlegetnek, telítve volt a Rákóczi út, mégpedig legelemből és legszeretetre méltóbb megjelenésében. A járdaszélen vagy a házfalak mellett, kis székeken, zsámolyokon vagy leterített, kopott kis szőnyegeken, rongyokon vagy a puszta kövezeten ültek az „árusok”, mellettük a lehozott portékájuk, legritkább és leghecsesebb a fokhagyma volt, gyakoribbak a lábasok, fazekak, szerzőszámok, egy-egy dugóhúzó, harapófogó, ár, véső, fűró, kalapács. Sokan könyveket is kiterítették a kövezeten, ezeket meg-megnézgettem, de olyan sokféle volt a választék, hogy semmivel sem tudnám jellemezni. Legföljebb azzal – és erre már fölfigyeltem –, hogy alig hiányzott valamelyikből Babits utolsó és legnagyobb verseskötete, a VERSENYT AZ FSZTFENDŐKKEL, és rendszerint nem is csak egyetlen példányban, és az sem igen látszott meg, egyen sem, hogy valaha is felnyitották. Éppen lehajlóban voltam valamelyik árusnak a kis könyvsomójához, amikor éreztem, hogy átkarol valaki, fölgyenesedtem és megfordultam: Gellért Oszkár ölelt magához, könnyekkel a szemében.

– Hát megvagy? Túléltük? – mondta. Síralmasan sovány volt, amitől az én szemem is kezdett könnyezni, aminthogy az övé is, valószínűleg az én kinézetemtől. De nem sokáig tartott ez az érzékenyülés, furdalta oldalamat a kíváncsiság a Babits-kötetek feltűnő jelenlététől a Rákóczi úti járdán, Gellérthez fordultam hát fölvilágosításért. Ő ugyan nem látta meg az utcán heverő köteteket, de magyarázattal tudott szolgálni.

– Tudod, a VERSENYT AZ FSZTFENDŐKKEL ezer példányban jelent meg, nálunk – ami persze a Nyugat Kiadót jelentette –, néhány száz elfogyott, a többit elhelyeztük, a ház találatot kapott, az emberek jobb híján a könyveket vitték el.

Aztán a közelebbi körülményeim felől érdeklődött. Nem állhattam meg, hogy el ne panaszoljam a lakásnyomorunkat.

– De hát miért nem fordulsz a Párthoz? – fakadt ki hevesen. A Párt így, egymagában, a nagy P betűt élőszóban is hangsúlyozva, természetesen a kommunista pártot jelentette – Itt a székhelye a szomszédban, a Tisza Kálmán téren.

– Nem szeretek kérincselni – szabódtam ijedten.

– Szamar vagy – mondta őszinte dühvel –, nem kell neked ott *kérincselni*. Fölkeresed Z. elvtársat – nem titoktartásból írom így, hanem azért, mert elfelejtettem, soha többé nem hallottam a nevét, nem tudom, hova került –, ő az írók ügyét kiemelten intézi.

Most már egyébire sem tudtam gondolni, csak hogy minél előbb megszabaduljak ettől az atyai jóakarómtól.

– Köszönöm, Oszkár, a jó tanácsot és a kedvességedet. Majd jelentkezem nála.

– Ne majd! Most! – heveskedett Gellért.

– Igazad van – igyekeztem őt lecsillapítani. – Innen rögtön odaindulok.

Gyanakodva nézett rám.

– Azt sejttem, hogy csak le akarsz rázni. – Hirtelen belém karolt. – Én kísérlek be hozzá.

Erre már megijedtem.

- Ne, kérlek, Oszkár! Szégyellném magamat. Most rögtön megyek hozzá.
- Becsületszavadra?
- Becsületszavainra.

És már indultam is, kelletlenül, de reménykedve is Gellért biztatásától: elvégre csakugyan, miért ne kaphatnék lakást?

A nagy, barátságtalan épület kapujában két katonaféle állt. Tudtam, hogy szó nélkül és határozottan be kellene lépnem köztük. Ehelyett megálltam előttük tétován.

- Kit keres? – kérdezte az egyik őr.
- X. Y.-t – feleltem a teljes nevén persze, amit akkor még nem felejtettem el.
- Milyen ügyben?

Hirtelen eltömődött a fejem. Sarkon fordultam, és elmentem. Amikor már lőtávolon túl éreztem magamat, megálltam. Addigra a fejem is kitisztult. Mitől voltam én fölháborodva? Hogy a kommunista párt központját fegyveresek őrzik? Hát nem természetes? És hogy megkérdezi, kihez megyek, és milyen ügyben? Ettől voltam némaságig sértett? Nem, hanem attól, hogy mibe keveredtem. Szóval, nincs lakás.

Nem szeretek kérincselni, mondtam Gellértnek. Mégis ráfanyalodtam. Nem a lakásért – arra csupán Gellért atyai unszolásának és kísérő karjának eltávolítására álltam rá –, hanem egy másik szükségemben, amit pillanatnyilag a lakáshiánynál sürgetőbbnek éreztem. Mindenkinek, akivel találkoztam, volt már orosz nyelvű, hathatósan megfogalmazott igazolványa, ami tanúskodta, hogy az illető valamelyik vállalat, intézmény keretében vagy annak számára fontos és pótolhatatlan munkát végez. Állítólag csak ilyen igazolvánnyal lehetett visszatartani az orosz katonákat, akik még mindig „szedték” a férfiakat, attól, hogy elvigyék az embert „egy kis robotra”, vagyis fogolytáborba – „valahol Oroszországban”.

A Tisza Kálmán téri kudarcomat követő napon elindultam hát igazolványt szerezni, mégpedig ugyancsak a Rákóczi út felé – a Rádióba. Elvégre tekintélyesebb és hathatósabb igazolványt, mint az övék, sehol sem kaphatnék. Arra is emlékeztem, eleven hálával, milyen sűrűn és szépen foglalkoztattak. Radnótival együtt, ameddig csak lehetett. Igaz, ezt a kitüntető gondoskodást Cs. Szabó László figyelmének köszönhettem – ezúttal is hozzá készültem. De nem találtam ott, és azt sem tudták megmondani, mikor fog bejönni. Mellesleg azonban kiderült, hogy Ortutay a Rádió elnöke, és az is, hogy éppen ott tartózkodik, az elnöki szobájában. Jó lesz nekem ő is, gondoltam, visszaemlékezve utolsó találkozásunkra, vagyis arra a nyári estére, mikor az ő lakásán olvastam föl a NAPLÓ versciklusom addig elkészült darabjait, amitől Ortutay úgy föllelkesült, hogy azt mondta, ez lesz az első irodalmi műsor, amit majd a Rádióban adni fognak. Most is barátságosan fogadott, úgy, hogy minden zavar nélkül hozakodtam elő látogatásom céljával. Ő azonban láthatóan zavarba jött attól, amit kértem tőle.

– Kedves Pista – mondta feszengve, néhány pillanatnyi csönd után –, te nyilván úgy gondoltad, hogy kéréssel éppen a legalkalmasabb pillanatban fordulsz hozzám. Elvégre kétségtelenül te is tudod, hogy szegény Örley halálával megürült az irodalmi osztály vezetőjének szép és felelősségteljes posztja, és hogy ennek a helynek a betöltésére te volnál a legalkalmasabb. Csak hogy én tudok valakit, egyvalakit, aki nálad is alkalmasabb volna erre a helyre. Nyilván kitaláltad, hogy Miklósról beszélek. Ne is haragudj, kérlek, ezt az állást neki tartom fenn. Ugye, nem haragszol?

Eddigre már én jöttem zavarba. Néhány pillanatig értetlenül néztem rá: hát ez tényleg azt hiszi, hogy én állást akarok tőle? Ezekben a feszengő pillanatokban ébredtem rá, hogy mióta ott, a Madách téren, Marikától Örley halálának hírért hallottam,

soha eszembe sem jutott, milyen szép és fontos állás szabadult fel az ország egyik legelőkelőbb intézményében.

– Nem, nem ezzel a gondolattal jöttem ide – feleltem neki néhány pillanat múltán, dühöt dadogva. – Hanem azzal a gondolattal, hogy te tudnád leghitelesebben tanúsítani, hogy magyar író vagyok, aki verseivel és előadásaival gyakran szerepelt a rádióban. És csak egy ilyen igazolvány védhet meg a fogolyszédés meg a fogolytábor fenyegető veszedelmétől. Bizonyára van embered, aki ezt az igazolványt meg tudná fogalmazni oroszul.

Ortutay ekkor már nem volt zavarban. Könnyedén azt felelte, hogy nem, ilyen igazolványt nem áll módjában kiállítani. Ezt csak abban az esetben tehetné, ha tényleges munkaviszonyban állnék a Magyar Rádióval.

– Különben is – tette hozzá csak úgy melleleg –, minek dőlsz be az ilyen pesti rémhíreknek? Én még senkiről sem hallottam, aki így járt volna. A Vörös Hadseregnek nincs szüksége ilyen alattomos módszerekre.

Amikor a tényleges munkaviszonyt említette, átfutott agyamon az a gondolat, hogy miért ne alkalmazhatna engem Ortutay állandó munkaviszonyban az irodalmi osztályon? Én beérem az osztályvezetőnél szerényebb állással is, dehogysis érintené az önértetemet, ha Radnóti lenne a főnököm – sőt örülnék neki. De Ortutay utolsó, képmutatató szavaitól elállt a szavam. Fölálltam, egy szervusznál több nem telt ki tőlem. Ő is fölállt, kikísért, búcsúzóul átkarolt. Undoromban arra sem volt erőm, hogy lesodrojam a karját.

De erre már megmakacsoltam magam. Jó, a lakás reménytelen, eljátszottam a hisztérikusan kényes idegeimmel – ebbe most bele is törődtem. A lakás elvégre nagy dolog, talán a legnagyobb. De hogy mindenkinek, akivel találkoztam, volt már orosz nyelvű igazolványa, tekintélyes pecséttel, csak nekem nem, az mégiscsak képtelenség. Különösen, mivel tudtam, hogy minden irodalommal összefüggő intézménynél vannak ismerőseim, sőt barátaim, ha nem a régiek, hát a fölénk helyezett újak között. Egy hétig sorra jártam őket. Már nem emlékszem, hány helyen jártam, és nyilván az elszenvedett kudarcok köverkeztében még inkább elfelejtettem, ki mindenki utasított vissza, nagyjából ugyanolyan átlátszó érvekkel, ha nem is olyan nyílt arcátlansággal, mint Ortutay. Ekkor fogamzott meg az a sejtésem, hogy politikai fordulatok idején az irodalmi világban, valószínűleg öntudatlanul, jelentkezik olyan törekvés, amely akit csak lehet, legszívesebben lehagyná a dőcögve újra induló vonatról – és az elkövetkező évtizedek nem cáfoltak rá erre a rétova feltételezésemre.

Így hát ezt a reményemet is föladtam. De azért jártam továbbra is, ha egyre csüggedtebben is, a várost, legfőlőbb igyekeztem a fő útvonalakra szorítkozni: itt nemigen kellett fogolyszédéstől tartani. Egy napon átkeltem a Nemzetinél a Rákóczi útnak a Nagykörúton túli folytatására. A Szociáldemokrata Párt székháza előtt Vészi Endre jött szembe velem, akivel inaskora óta, ha nem is közeli, de állandó barátság és kölcsönös megbecsülés fűzött össze. Örültünk egymásnak, meg is öleltük egymást. Miután röviden beszámoltunk arról, hogy hogyan is tudtunk életben maradni, Bandi firksészőn rám nézett, és megkérdezte:

– Ha ilyen jól megúsztad, miért vagy ilyen levert?

Nem állhattam meg, hogy ki ne szökjön belőlem a keserűség az igazolvány körüli kálváriámról. Bandi felháborodott csodálkozással hallgatta, majd rögtön azt kérdezte:

– Miért nem mész föl Száva Pistához? Ő lesz a *Népszava* főszerkesztője.

– Nem ismerem.

– De ő ismer téged. Most bent van, tőle jövök. De megbántódna, ha én kísérnék hozzá. Most rögtön menj föl.

Ráálltam. Elvégre valaha elég sok versem jelent meg a *Népszavában*. Különbözik is, egy kudarcral több vagy kevesebb, mit számít már.

Száva Istvánról valóban nem tudtam egyebet, csak a nevét. A titkárnője bement hozzá, hogy bejelentsem, de ő már jött is kifelé, mindkét kezét nyújtotta előre. Úgy emlékszem, legalább egy fejjel volt nálam alacsonyabb, arca okos, kislíus, magamnál jóval fiatalabbnak néztem, de mint később kiderült, ő volt az öregebb három évvel nálam. Mennyire örül, hogy személyesen is megismerhet, ezek voltak első szavai. Hamarosan rátért arra is, hogy minek köszönheti látogatásomat. Előhozakodtam kérelemmel, tétován és kételkedve, idegeimet fölkészítve a várható érvekre, amelyek az igazolvány kiállítását itt is lehetetlenné teszik. Ehelyett azt mondta, örül, ha legalább ezzel a csekélységgel a segítségemre tud lenni. Hozzátette, hogy elnézésemet kéri, amiért néhány percig magamra kell hagynia, de a szöveg megfogalmazásához szükség van rá személyesen is. Fgyedül maradtam a nagy főszerkesztői szobában. A néhány percből jó félóra lett, ennyit várahoztam, egyre hitetlenebbül. Majd visszatért egy orosz betűkkel gépelt írással, alatta ugyancsak tekintélyes orosz nyelvű pecsét. Nem is tudtam, hogyan köszönjem meg. Ezt kérdeztem tőle már a búcsúkézfogáskor.

– Minél több verssel a *Népszavában*. Hamarosan megindul – felelte mosolyogva.

Ez volt az első sikerem Pesten, amióta átjöttünk. Fölvidultam a szép igazolványtól. És Száva Pistától, aki nem letuszkolni akart az induló vonatról, hanem a karját nyújtotta, hogy fölsegítsen. Másképpen jártam Pest romjai között. Már nem néztem szüntelen jobbra-balra, nem közeledik-e a veszély. Kezdem kiegyenesedni a kabátomból és a sálamból. Igaz, ezt megtehettem azért is, mert enyhült a szél, erősödött a napsütés. A váratlanul elnyert orosz nyelvű igazolvány viszont kétségkívül hozzájárult ahhoz, hogy elfogulatlanabbnak merjek szétnézni a romok és a napsütés erősödésével köztük sűrűsödő emberek között, és észrevegym, hogy megváltoztak némileg, mióta Pesten partot értünk, mintha ők is kiegyenesedtek volna a kora tavasz első jelére. Igen, vettem észre, ez a város élni akar, itt, a régi helyén, a romokkal, a romok között, azaa dehogya köztük, hiszen mindenünnen kopácsolás, kalapálás, úvegezés zaja, csikorgása hallatszott, helyenként csoportok cipelték halomba kosarakban, ládáknban a törmelékert, már Piroskát is így találtam a Visegrádi utcában, és a Légrády utcában is működött ilyen romeltakarító osztag, néha, mikor elmentem mellettük, úgy érzetem, vádlólag tekintenek rám, de elfordítottam a fejemet, és magamban azzal mentetetőztem, hogy hasznomat úgyse tudnák venni.

Átmentem a körút másik oldalára. Alighogy elhaladtam a Nemzeti Színház mellett, ki másba ütköztem? Major Tamásba. Viharos ószinteséggel öleltük meg egymást. Amikor kibontakoztunk, az volt az első kérdése:

– Mit akarsz nekünk csinálni?

– Ki az a nekünk?

Elcsodálkozott, hogy ennyire tájékozatlan vagyok: első nap óta ő a Nemzeti igazgatója. Akkor már habozás nélkül tudtam felelni:

– Shakespeare-t.

– Hát csináld meg nekünk a III. RICHÁRD-ot – vágta rá habozás nélkül.

Eszembe se jutott, persze, hogy erről valamiféle szerződést kérjek. Aminthogy azt sem tudtam volna elképzelni, hol és mivel és mi módon lehet szerződést írni ezen a tönkrebombázott Pesten. Még kevésbé mertem arra gondolni, hol és hogyan fogok

én Shakespeare-t fordítani a Légrády Károly utcában, ilyen körülmények között – elvégre még angol szótáram, de még egy Shakespeare-em sincs. Mégis éreztem, hogy nagy nap ez, megkezdődött velem az új életem.

De még apámnak is aznap kezdődött az új élete. Mikor hazaértem, ott találtam svábhelyi unokahátyámat, jobban mondva a Klári unokanővérem férjét, akinél az elmúlt év nyarán apám megbízásából olyan tapintatlan színezetű, mintegy ellenőrző látogatást eszközöltem, és akik mégis olyan örvendő rokoni szeretettel fogadtak. Most az elsők között kelt át a pontonhídon, hogy visszahozza apámnak a megőrzött vagyonát. Titoktartásnak már nem érezte szükségét, így hát elejtett szavából megtudtam, hogy miből állt az elrejtett kincs: Napóleon-aranyakból. Apám arcán láthattam, hogy nem örül ennek a közlékenységnek, annál kevésbé, mert a jókora bőrzacskó, melyet Róbert ünnepélyesen átnyújtott neki, alaposan ki volt tömve.

De, hár annak nem tudta elejét venni, hogy elrejtett és előkerült kincsének jellege, mondhatni, pénzneme kiderüljön a fia fiúle hallatára, azt már sohasem sikerült megtudnom, hogy mi módon értékesítette kincsét, azaz, hol és hogyan lehetett akkor a lezüllött Pesten valutát eladni – amit egyébként semmiféle jogszabály sem tiltott. Valutát – szigorúan egyes számban érve, hiszen apámnak nyilván több esze volt annál, semhogy egynél többet akart volna egyszerre beváltani a Napóleonokból, tudta, hogy minden nappal, később minden órával emelkedett az árfolyama.

Akárhogyan is, másnap már, eltekintve a fertődenítőintézetben reménytelenül ronggyá gyűrődött kabátjától, valahogy nem látszott olyan nyomorultnak, mintha ő is hirtelen kiegyenesedett volna. Mióta megtaláltuk őket, egyszer sem merészkedtek ki az utcára, most apám elővette a keménykalapját, és emelt fővel távozott hazulról – senki sem kérdezte, hová. Mire délután hazaért, arca mintha megtelt volna. Csak nem ebédelt meg időközben? Kétkedtem, de persze magamban – azt se tudtam, létezik-e Pesten vendéglő a Nemzeti Segélynek a mi Trattnerünkhöz hasonló étkezdéin kívül. De azért mindenesetre gondolt a családjára is, mert egy kenyérral meg egy vajjal tért haza, úgyhogy aznap este Marika tűzön sült krumplijához vajjas kenyeret vacsoráztunk.

És ezzel vége volt az éhezésnek. Ami hennünket illet, Marit meg engem, nem véglegesen. Egy napon együtt mentünk el hazulról Marival, aki azóta sem járt az utcán, amióta értesültünk Örley haláláról, és együtt tértünk haza némán a Madách térről. Jó volt minden cél megintézendő ügy nélkül végigmenni Marival a néhány foghíjjal együtt aránylag épen maradt Szent István körúton. Jó volna vele együtt kezdeni új életünket! Éppen a Visegrádi utca sarkán haladtunk a Berliini tér felé. Milyen jó volna elfelejteni, hogy egy sarokkal odébb a magasban Piroska vár, vagy arra gondol, ugyan miért nem voltam ott a Trattner étkezdében. Igen, mióta unokahátyám felbukkant apám Napóleon-aranyaival, olykor már le tudtam mondani a mindennapos bahról vagy borsófőzelékről, de annyira még nem laktam jól, hogy ne tudtam volna ellenállni a vér ösztökéjének – ahogy magamban is megfogalmaztam.

A Légrády utcai lakásnak két kulcsa volt. Énrám egyiket sem merték bízni, attól félték, elvesziteném. Marikának viszont nyugodtan odaadták, így hát hazaérkezve nem kellett csongetnünk. Nem is egyenesen a nagy szobába mentünk, hanem befordultunk a mi egyszemélyes kamránkba, és annak a díványán ültünk hosszú összeterozásban, végül jó ideje először, tehetetlenül, gyöngéden csókolózni kezdtünk, de ezt belülről, jobban mondva kívülről, a nagy szobából heves kiáltozás szakította félbe. Előbb csak apám hangját hallottuk, de pillanatokig tartott, amíg kezdtem fölfogni,

miről van szó – nem hittem a fülemnek. Hogy a fia az ő nyakán akar élni, az még hagyján, úgysem először fordul elő, de azt az idegen lányt – csakugyan a *síkse* szót használta-e, vagy csak az én érzelmi emlékezetem őrizte meg így? –, azt nem fogja etetni, semmi baja se lesz, ha munkába áll, és eltartja magát. Aztán anyám csattant föl, hogy nem szégyelli-e magát, hogy így beszél Marikáról azok után, amit értünk tett, és etetésről beszél, hiszen éhen is halhattak volna nélküle, ő teljesen a saját lányának tekintü, de hiszen mindig is lelketlen volt apám – és így tovább.

Nem is hallgattuk tovább, hanem szó nélkül fölvevük a kabátunkat, és éppen olyan észrevétlenül, ahogy bejöttünk, el is mentünk hazulról. Csak az utcán jött meg a szavunk. Ő egy napig sem akar itt maradni, mondta elképedve Marika, mikor magához tért. Nekem sem volt ezek után sokkal több kedvem apámmal élni, bár megszokhatam volna az ilyen kitöréseit – de mitévők legyünk? Alapi neve Marikának jutott eszébe – hátha ő erre is talál megoldást. És minthogy még mindig a Szalay utcában laktak, még mindig a szülőkkel, vagyis Alapi apósával és anyósával együtt, rögtön föl is szaladtunk hozzájuk. Jól tettük. Egy orvos, a család harátja éppen ezekben a napokban kérte meg Alapit, keressen egy megbízható fiatal párt, akikre rábízhatja a lakását, amíg ők lent lesznek Temesváron, hogy jóllakjanak és erőt gyűjtsenek, de olyanok, akik aztán vissza is adják, ha ők hazajönnek. Akkoriban ugyanis, aki csak tehetett, legalább egy ideig élt ezzel a lehetőséggel, mert a románok ügyes kiugrása következtében Erdély is épen maradt, Petru Groza idejében az ottani magyarok is jöhön éltek az itthoniaknál. Mi persze kapva kapunk a fölkinált lehetőségen. Jól van, mondta erre Alapi, akkor majd minket fog ajánlani, de nem lehet azonnal elfoglalni a lakást, mert Hofmann doktor csak a jövő héten akar utazni.

Így hát mégiscsak a Légrády utcában vacsoráztunk még jó néhány napig. Igyekezünk jó képet vágni az átkozott helyzethez. Egy szóval sem árultam el persze, hogy kihallgattuk a délutáni veszekedésüket – Marika is csak annyi jelét adta, hogy összevissza csókolta anyámat. Egyébként mindketten igyekeztünk minél többet enni, tartalékokat gyűjteni az óhatatlanul újra elkövetkezendő éhezésre, nem törődve apám tüntetően mogorva képével.

Az elköltözési szándékunk bejelentését viszont halogattuk. Ebből a szempontból kapóra jött nekünk, hogy a lakás bérlője fölbukkant bujdosásából, és közölte, hogy szeretné rendbe hozatni a lakását, és vissza akar költözni. Apám nem örült persze, hogy nem tarthatja meg a lakást, de természetesnek találta a korábbi lakó igényét – nem is ijedt meg, csak némi haladékokat kért a kiköltözésre, amit meg is kapott. Másnap jókor el is indult lakást keresni. Mióta vagyonának legalább egy részét visszakapta, mintha kicserélték volna. Kihúzta magát, régi erélyének egy része is visszatért, a fertőtlenítőhen ronggyá gyűrődött ruháját valahol kivasaltatta közben, és vastag hamuszbotjával úgy indult útnak, mint egy tekintélyes öregúr. Délután azzal tért haza, hogy ajánlottak neki egy megfelelő lakást a Rákóczi téren. De a lakás előnyeit nem ért rá kifejtetni, mert anyám fölsattant:

– A Rákóczi térre nem megyek.

– Akkor hát – mondta apám, nem éppen kedélyesen, de nem is csüggedten – csak az a lehetőségünk marad, hogy elfogadjuk Matild ajánlatát.

Aminek az volt a háttere, hogy egy hazavergődött munkaszolgálatos fölkereste Matild nénit, és beszámolt neki arról, hogy Dezső, a második fiú, mellette pusztult el a szokásos nyomorult körülmények között. Így hát elveszett az öt sikeres Berend fiú mellől a hatodik, az egyetlen sikertelen különcc, az egyetlen, aki megtartotta örökölt

Bäumel nevét, az egyetlen, aki agglegény maradt, és anyjával együtt lakott a Vilmos császár úton – az ő üresen maradt szobájába költöztették be szüleimet, miután a Sas utcai házat zsidótlanították. Matild néni pedig átallt egyedül maradni a régi lakásban, azért hívta szüleimet, hogyha már a Sas utcai lakás úgyszólván romba dőlt, költözzenek vissza a Vilmos császár útra, hiszen az üldöztetés idején is jól megvoltak egymással. Anyám hajlott is rá, hogy ne hagyja egyedül nővérét öregségében, apám pedig mindig is jobban megfért Matild nénivel, mint anyámmal, már gyerekkoromban hallottam, hogy amikor szüleim veszekedtek, gyakran emlegette példaképül Matild néni *tüchtig-ségét*: bezzeg Matild így, bezzeg Matild úgy. Meg aztán, úgy lehet, anélkül, hogy tudtak volna róla, mindketten örültek, hogy megmaradhattak a Lipótvárosban, és nem degradálódtak a Ferencvárosba.

Nekünk viszont kapóra jött ez a fordulat. Milyen jó, hogy még nem jelentettük be a kiválási szándékunkat! Így hát nem azért válunk el a szüleinktől, mert nem akarunk apámmal együtt lakni, hanem csak azért, mert mindnyájunknak el kell hagyni a Légrády utcai ideiglenes szállást. Csak éppen hogy hamarabb nyílt alkalmunk a távozásra, mert Alapi néhány nap múlva átnyújtotta a Hollán utcai lakás kulcsát. Márpedig ez a használati jog azzal a kötelezettséggel járt, hogy vigyázunk a lakásra, így hát egy napig sem hagyhattuk üresen. Három nap múlva azonban szüleim költözése is lefolyt. Marika átment a Légrády utcába anyunak segíteni, de már nem sok tennivalóra talált: apám mester volt a csomagolásban – ezt már hajdani nyaralásaink idején bámultam benne –, és mire Marika megérkezett, a női ruhákat, fehérneműt is kifogástalan rendben rakta a hóröndökbe, az edényeket kosarakba. Pedig rengeteg holmi gyűlt össze a szükegyszálláson, föl sem tudtam fogni, hogyan bírták az elmúlt év nyilas őszének rettegő, kapkodó zűrzavarában mindezt átszállítani a Bazilika mellől az Újlipótváros mélyébe. Most bezzeg összkomfortos költözésnek lehettünk a tanúi, látszott, hogy apám nincs pénzszükében: lovas kocsi állt a ház elé – isten tudja, honnan szerezte apám –, a kocsis mellett még egy legénnyel a hákon, aki a málhát rakta föl. Ő segítette a kocsira anyámat is, aki könnyekkel is, mosollyal is válaszolt a mi búcsúintegetésünkre. Aztán megkönnyebbülten indultunk vissza Hollán utcai újabb ideiglenes otthonunkba.

A mi átköltözésünk persze három nappal azelőtt roppant egyszerű volt. Minden ingóságunk belefért egy, igaz, degeszre tömött, vászonkofferbe, Mari nagy fehér szatyrába meg abba a tekintélyes aktatászába, amit Alapitól kaptam a születésnapomra. És ha ugyanezt a súlyt elbírtuk a Pasaréttől Óbudáig és aztán a hajógyári sziget kitérőjén meg a Duna kásás jegén át Újpestig és onnan az Újlipótvárosig, most könnyedén lóbalva vittük néhány saroknyira. Nagy pillanata volt Marikának, mikor elővette a kulcsot, és kinyitotta vele az ajtót, mert mióta a Kapotsffy-féle lakást a karácsony előtti napon bezárta, semelyik szállásunkhoz nem volt egyedül neki kulcsa. Nekem is nagy pillanat volt, amikor a bőséges két szobában és a hallban meg a mellékhelyiségekben körülnéztem. Jó pulgári lakás volt, persze nem azzal a díszelgő, hivalkodó ízléssel berendezve, mint szüleim Gyár utcai, majd Sas utcai lakása, amelyeknek bútorai, tárgyai bár megkopva, beleomlottak a romok közé, nem is azzal a snasszul mutató modernséggel, mint némely barátomé a környéken meg a Rózsadombon, hanem jómódot rejtő gyakorlatias egyszerűséggel. Könyvszekrény nem volt a szobákban, de itt meg ott egy-egy könyvespolcot orvosi könyvek foglaltak el, és tarkán sorakozó, magyar vagy német nyelvű, új keletű regények. A dolgozószobában – vagy rendelőben? – egy szerény pianínó állt. Hofmann doktorék nagylelkűen hagyták ránk a lakásukat: nem

zárták előlünk az ágyneműt, a törülköző- és abrosz-, sem a kávézó- és teázó- meg étkezőkészleteiket, sem a rengeteg edényt a konyhában.

Ezeket az edényeket és készleteket a szobákban, a szekrényekben és a konyhában Mari fedezte föl, meg-megcsillanó aranybarna szemével. Igen, énnekem is ennek az épen maradt lakásnak a szolid kényelme kellett hozzá, hogy észre tudjam venni, mennyire meglátszik Marin, hogy nem éheznek – majd nem visszanyerte régi szépségét. Milyen jó volna itt házasságban élni velem!

De hiszen abban élünk mi, érzelmileg is, szerkezetileg is.

Csak éppen a házasság aranyalapja hiányzott.

2

Jobbat, mint a régi volt

Az igazán lakályos lakásnak talán legfőbb ismérve, hogy lakója nem gubbaszt benne, hanem könnyebben közlekedik a külvilágban. Én is egyre természetesebben indultam el hazulról, egyre több régi baráttra bukkantam a rendeződő romok között. Találkoztam Cserépfalvi Imrével, akiről kiderült, hogy újraindítja kiadóját. Meg is kérdezte tőlem, hogy ha időszerű lesz, hajlandó lennék-e lefordítani neki Malraux legújabb regényét, amelyik a spanyol háborúban játszódik, a L'ESPOIR-t. Én ugyan csak a LA CONDITION HUMAINE-t olvastam, azt is csak rossz magyar fordításban, és azt sem végig, de nem volt rossz kilátás, végre valamivel pénzt keresni, meg aztán Malraux nevét némi sznobisztikusan kommunista – vagy kommunistán sznobisztikus – léggör övezte, így hát persze örömmel vállaltam a fordítást.

Beszélgetés közben Cserépfalvi gyakorlott füle hamar kihallotta szavaimból, hogy az alakuló új sajtóvilág csíráiról mit sem tudok. Elújságotta, hogy már szervezik a párt nagy reggeli lapját, és megígérte, hogy beszél rólam a leendő főszerkesztőnek. Közben átfutott az agyamon, amit a pasaréti sajtógyülekezésen – amelynek Cipi társaságában tanúja lehettem – első indulatomban legbelül megfogadtam: hogy inkább gyárban robotolni, mintsem ilyen környezetben keressem a kenyeremet. De azóta a pesti fagyoskodás alaposan lehűtötte hetvenkedő hevemet, meg aztán semmi jelét sem észleltük, hogy Giraud-ék akarnak valamit kezdeni az angyalföldi gyárral. Ilyen körülmények között egy fűtött szobában folyó barátságos szerkesztőségi élet nem volt kellemetlen elképzelés. Így hát köszönettel fogadtam Cserépfalvi ajánlatát. Két nap múlva meg is kaptam a híradását – hogyan, már nem emlékszem: Horváth Márton délelőtt fogad a *Szabad Nép* szerkesztőségében.

Ez a szerkesztőség mindjárt belépéskor óriási csalódást okozott nekem: a Nemzeti Színház mellett a sajtóház épületében barátságosan fűtött szoba helyett egy hatalmas, hideg hodályba irányítottak, ahol az emberek télikabátban álldogáltak, beszélgettek, vagy leültek egy-egy öletszerűen elhelyezett asztalhoz, ahol sebtiben föl- vagy lejegyeztek valamit. Horváth Márton hamarosan fogadott, ami abból állt, hogy tétován odalépett hozzám, természetesen ő is télikabátban, és megkérdezte:

– Ön a Vas István?

Nagy feje volt, és nagy, durva, tartalmatlan és tagolatlan arca, nem hittem volna, hogy ő a *Szabad Nép* kijelölt főszerkesztője, úgy gondoltam, valamilyen, jelentőségemhez mért slapajt küldtek a kipuhatólásomra. Érezhető volt, hogy Cserépfalvi beharangozott neki: tudta, hogy három verskötetem jelent meg, és többször szerepeltem

a rádióban, és elég sok cikkemet, bírálatomat hozták a lapok. Ezen a nyomon indult el a káderezésemre – bár ezt a szót, persze, még nem ismertem akkor: megkérdezte, hova mindenhova dolgoztam. Kissé elcsodálkozott a lapok sokaságán és főleg a sokféleségén.

– Kassáktól egyenesen a *Pesti Hírlaphoz*? – kérdezte fürkészően. – Elég nagy világnézeti ugrás!

– Nem világnézeti, hanem formai – próbáltam elhárítani a gyanúját – Hiszen a *Népszavába* is írtam egyidejűleg. És elsősorban a *Nyugalba*.

Láttam, ezt a különbségtevést nemigen érti. Azt ellenben a javára írtam, hogy a felsorolt sajtószervek között láthatóan a *Nyugal* imponált neki leginkább. A legnagyobb csodálkozást a *Válasz* említése váltotta ki belőle – arra fölkapta a fejét: nyilván az hőkentette meg, hogy a népiesek folyóiratát választottam, nem az urbánusokét. Ez lett volna a jó és becsületes alkalom, hogy megemlítssem a LEVÉL EGY SZOCIALISTÁHOZ-t, a *Válaszban* megjelent cikksorozatomat, amelyben eléggé hevesen kételkedtem az Oroszországból érkező szocializmusban. De amint ezt a MÉRT VIJJOG A SASKESELYŰ?-ben a maga helyén elmondtam, a hat LEVÉL megjelenése után a csömörig mélyülő szégyenkezés fogott el. Szégyen, többek között, amiért még mindig annyi lehetőséget láttam a szocializmusban, ha nem is a keleti válfajában, hanem abban, amit én, reményeimben, „latin szocializmusnak” neveztem. De főként azért szégyelltem magamat, amiért hat folytatáson át eljátszottam egy nem nekem való szerepet, amiért, mint a MÉRT VIJJOG A SASKESELYŰ?-ben írtam, „cirkuszi majmot csináltam magamból”. És ez a szégyenérzet olyan mélységes volt, hogy elsüllyesztette magával együtt, a tudatom alá, azt is, amiből keletkezett. Ezért nem ugrott be a *Válasz* említésekor a LEVELEK EGY SZOCIALISTÁHOZ emléke, és ezért nem használtam ki ezt a jó és becsületes alkalmat az inkvizícióvá alakulandó rendszernek amaz eredendő bűnőmet bevallani.

Horváth Márton ezek után más irányban folytatta a puhatolódzását.

– Csak az élöket figyelembe véve kit tart ma a legnagyobb írónak? – kérdezte.

Próbáltam kitérni a kihívás elől azzal, hogy ez nehéz kérdés, különösen most, miután olyan régóta elszakadtunk a nyugati világtól – ki tudja, milyen új nagy írók bukkantak fel azóta, Franciaországban, Angliában, Amerikában? De Horváth Márton nem lehetett eltéríteni a nyomozástól.

– Ez igaz – felelte –, de hát én sem ismerem jobban a nyugati írókat, mint maga. Korlátozzuk hát a kérdést a háborút megelőző helyzetre. Akkor kit nevezne be az első helyre?

Megadtam magam

– Hát ha okvetlenül név kell, nem tudnék mást mondani, csak Thomas Mannt

– Nem gondolja, hogy nagyon is bezárkózott a polgárságba?

– Nagy írónál az sem baj – feleltem. – Különbön is a hihlial trilógiával felül-emelkedett az ilyen osztálykategóriákon. – Tudtam persze, hogy ezzel nagyot rontottam az esélyeimben. – És ön mit mond? Ki a világ legnagyobb írója?

Akkor persze még nem tudtam, hogy milyen súlyos függelemsértés, ha a káderezett próbálja káderezni a káderezőjét. De megsejtettem abból, ahogy Horváth Márton felkapta a fejét, de azért felelt határozottan és természetesen.

– Hemingway – de nyomhan visszavette a káderező szerepét, mert azt kérdezte:

– Róla mi a véleménye?

De tévedett, ha azt hitte, hogy most kivágta az aduját. Már az egyik korai *Munkában* olvastam egy novelláját – nyilván Kassák közölte őt először nálunk –, és azóta minden művét elolvastam, ami magyarul megjelent. Fő művéről, a KÜLÖNÖS TÁRSASÁG-ról – először így adták ki nálunk a THE SUN ALSO RISES-t – két évvel ezelőtt én írtam a *Nyugatban* – aligha hiszem, hogy idehaza bárki is többre értékelte volna, mint én. De még abban a cikkekében is megemlítettem vonzódását az erőszakhoz, meg általában az „amerikanizmusát”. Nem, Thomas Mann legpolgárabb regényeiben is egyetemesebb nála.

Mindezt elmondtam Horváth Mártonnak. De neki még az adun belül is volt egy titoktartója.

– Látom, nem ismeri a legújabb regényét. FOR WHOM THE BELL TOLLS a címe.

– De véletlenül tavaly nyáron még olvastam kéziratban a magyar fordítását; AKIÉRT A HARANG SZÓL.

Télikabátomban a szerkesztőségi hodály hidegétől kissé dideregve hirtelen eszembe jutott az a tavalyi forró nyári nap, amikor váratlanul beidéztek a hetedik kerületi rendőrségre, én pedig bementem, óvatlanul, megfélemlítve róla, hogy aktatáskámat Iharos Hemingway-fordításának, az AKIÉRT A HARANG SZÓL-nak a kézírata duzzasztja. Ezt azonban nem említettem Horváth Mártonnak. De ő megszólalt:

– Akkor hát tudja, hogy a spanyol polgárháborúban játszódik. Ebben az új könyvében már közénk tartozik. Ez a főműve. Nem gondolja?

– Nagyon szép könyv, az érzelmességével együtt – feleltem. – De a KÜLÖNÖS TÁRSASÁG jobb regény. Érdekesebb is, tömörebb is.

Tudtam, hogy eljátszottam az esélyeimet – ha ugyan voltak. De már sokkal kevésbé vonzott a lehetőség, hogy a *Szabad Nép* szerkesztőségében dolgozzam. Búcsúzáskor Horváth Márton semmivel sem biztatott, azt se mondta, hogy majd érdeklődjem.

Csak már a szabadban jutott eszembe, hogy a legnagyobb élő írók találgatása közben egyetlen orosz nevet sem említett, Solohovot sem, pedig a CSENDES DON már a harmincas évek elején megjelent magyarul, Cserépfalvi kiadásában.

Nemsokára még kevésbé volt rá okom sajnálni, hogy nem dolgozhatom a *Szabad Nép* szerkesztőségében. Egy héttel azután, hogy a Hollán utcai lakásba költöztünk, bekopogtatott egy ismeretlen, körülbelül velem egykorú férfi, Rácz György, rendező. El sem tudtam képzelni, hogy talált rám, amikor senki sem tudta, hogy ideköltöztem, csak Alapi – igaz, ő akkor még eléggé benne élt a színházi világban, nyilván ő igazította útba. Azzal a hírrel jött, hogy nyáron működni kezd az első pesti színház, a Szabad Színpad – akkoriban minden címre, cégére lehetőleg odaillesztették a „szabad” jelzöt, igazgatója Both Béla (róla sem hallottam addig), és ő, Rácz György a rendezője. Azzal a felkéréssel jött, hogy fordítsam le Brecht DREIGROSCHENOPER-jét, gyorsan, mert ez lesz az első bemutatójuk, még a nyár elején.

Nagy öröm volt, persze, nem is titkoltam. Hirtelen fölillant bennem, ahogy tizenhat évvel azelőtt kifelé megyünk a színházból – melyikből is? Talán a Volksheaterből? – a bécsi éjszakában Ftivel, ujjongva, hogy ilyen is van. Ha akkor valaki megsúgja, hogy tizenhat év múlva ezt az egészet én csinálhatom meg magyarul! Tudtam, hogy nem én fordítom először: a harmincas években a Vígszínház bemutatta már Heltai Jenő fordításában, KOIDUSOPERA címmel. De mindenki azt mondta, meg is írták, hogy a szöveg is, az előadás is lesimitotta, leszalonsította az eredetűt, én meg sem néztem, különben is elég hamar megbukott. Így hát minden meggondolás nélkül vágtam rá, hogy tüstént nekidurálom magam, és, remélem, elkészülök vele, mire el akarják

kezdeni a próbákat. Rácz György nyilván számított erre, mert máris magával hozta nemcsak a darab szövegkönyvét, hanem a kottáit is. Most aztán kapóra jött a Hofmann doktor pianínója, azt pötyöggetve próbálgathatom a dalok szövegét. Azt is kedvező körülménynek tekintettem, hogy a Nemzeti nem sietett elküldeni a III. RICHÁRD szerződését, ők nyilván nem készülnek még a próbákra. Még aznap nekifogtam a KOLDUSOPERA fordításának, a címet nyugodtan átvéve Heltaitól, hiszen az eredeti címe a tizenharmadik században is ez volt John Gay darabjának, amelyből Brecht a maga HÁROMGARASOS OPERÁ-ját merítette. Honnan szerzett Mari másnap egy kötegnyi apró gyertyát? – mert akkoriban csak ilyenek voltak forgalomban – ha voltak egyáltalán. Már nem emlékszem. De vasárnap este ilyen gyertyák mellett fordítottam, a pianinón próbálgatva, a KOLDUSOPERA első *song*ját. Öt nap alatt elkészültem az első felvonással.

Közben azonban, ahogy az már a fordítói forgalomban lenni szokott – ha van egyáltalában forgalom –, „befutott” egy másik rendelés. Cserépfalvi nyilván értesült Horváth Mártontól, hogy nemigen találta biztatónak beszélgetésünket a megindulandó *Szabad Nép* hodályában, és most a jó szívével kárpótolni akart, hiszen már személyes találkozásunkkor Malraux L'ESPOIR-jának fordításával kecsegtetett. Most hát üzent értem, és átadta a francia könyvet. Hazavittem, átfutottam: nem vonzott annyira.

De a szöveg nem látszott túl nehéznek, találtam is Hofmann doktor könyvespolcán egy francia–német szótárt, meg aztán átalítottam egy NRF-regényt fanyalgásból visszaadni Cserépfalvink. Végül még egy körülmény közrejátszott abban, hogy ne utasítsam vissza a megbízást. Mint már említettem, az ismeretlen utakon vonszolódó Berend fiúk közül csak a másodiknak. Dezsőnek jött meg a halálhíre, és ennek következtében szüleim átköltöztek a Vilmos császár útra, melyet nemsokára örvendetesen átkereszteltek Bajcsy-Zsilinszky útnak, Matild nénihez. Egy hét múlva örömhír érkezett, a másik három testvér élethen maradt – Turi, Imre, Ernő. Sőt az általános zűrzavarban össze is találkoztak osztrák földön, és együtt estek át a tífuszon, most már csak azt kell kiheverniök, aztán megpróbálnak hazavergődni. Mindezt Manyitól hallottam, Ernő feleségétől, amikor a Belváros romjai között találkoztunk véletlenül. Manyi a Hitelbankban dolgozott, amely azonban még nem kezdte meg működését, Manyinak hiányzott valamilyen tevékenység, és mivel tudta, hogy én diktálom a fordításaimat, felajánlotta az írógépét meg a gépelését. Ez vetett véget a habozásomnak: a KOLDUSOPERA első és második felvonása közé beiktattam két francia napot, azalatt lefordítottam háromnegyed ívet a L'ESPOIR-ból. Mintha vattába hatoltam volna – amihez hozzá kell tennem, hogy nem feddhetetlen tisztaságú vattába. Igen, a regénynek a szövege is csalódást okozott, nyoma sem volt benne annak a világosságnak és nyelvtani határozottságnak, amit még Montaigne-ben is észleltem, és nemcsak a régiekben, hanem az e századiakban is, akiket csodáltam, és nemcsak France-ban, hanem Proustban, és nemcsak Gide-ben, de Mauriacban is. Amikor még a háború előtt Céline szenzációs könyvét olvastam, az UTAZÁS-T AZ ÉJSZAKA MÉLYÉRE, megszeretni nem tudtam, de a nagyságát méltányoltam – úgy látom, napjainkban kezdik újra fölfedezni. De mivel nem franciául olvastam, hanem Hevesi András fordításában, a stilisztikai újdonságát nem fedeztem föl. Csak amikor, egy évvel a L'ESPOIR után, beleolvastam Sartre-nak egy időben igen sikeres könyvébe, a LA NAUSÉE-ba, vettem észre, hogy ugyanaz a franciátlanul foltos nyelvírányzat folytatódik benne, ami alighanem Céline-nel kezdődött, mindenesetre ő kezelte a legerőteljesebben.

E Malraux-t puhatóló kétes két nap után Manyi írógépétől örömmel tértem vissza Hofmann doktor pianínójához, vagyis a KOLDUSOPERA fordításához. Örömmel, de

már nem azzal a lelkesültséggel, ahogy hozzáfogtam. Bécsi bűvöletünkben még nem tudtam – vagy nem figyeltem rá, hogy egy régi angol darab átirata. Még kevésbé tudhattam, hogy dalainak egy része Villon-balladák újrafordítása, modernizálása. De a fordítás közben a mi harmincas évekbeli Villon-pörpatvarunk meg a saját NAGY TES-TAMENTUM-fordításom után lehetetlen volt észre nem vennem, hogy a magyar ál-Villon ihletője elsősorban a DREIGROSCHENOPER volt. Csak éppen az itteni változat pestiesen behízélgővé simította Villon hangját, mely viszont Brechnél valamilyen poroszos durvasággal szólalt meg – én ezzel hamarabb meg tudtam barátkozni, legalábbis a DREIGROSCHENOPER-ben. Meg aztán a Brechté volt a becsületesebb hamisítás, végül is nem írta följe Villon nevét. Bár így utólag elgondolkodva nem is tudom, melyik a tisztességesebb módszer. Mindenesetre Brecht javára szólt a szememben – és a fülemben –, hogy az ő dalai, sőt balladái felének semmi köze sem volt Villonhoz, és azokban is ugyanolyan erő mutatkozott, mint a Villontól kölcsönöztekben. Így hát mégiscsak elegendő kedvem maradt a KOLDUSOPERA fordításán dolgozni; alig egy hónap alatt el is készültem vele, és habozás nélkül írtam le mind a három felvonást Hofmann doktor gépén, a szépen csomóba rakott ívekbe. De még egy hónapig dolgoztam rajta. Kiderült, hogy hiába írtam a magyar dalszövegeket a pianínó mellett, és hiába emlékeztem a dallamukra még a bécsi előadás óta, a magyar ütemeim sokszor nem egyeztek az eredeti ritmussal, vagy a szövegeim nem voltak eléggé kiénekelhetők. Szerencsémre az előadás zenei rendezője és karmestere régi barátom, Ránki György volt, aki nagyon irgalmasan és ötletesen a maga, akkor még rejtett versérzékelével segített botlásaimat helyrehozni – végső esetben olykor azt is megtette, hogy a kedvemért a zenét igazította alig észrevehetően.

De azért ez az aprólékos pepecselés, faragcsálás is eltartott annyi ideig, mint a fordítás lendülete. Közben be-beiktattam egy-két napot, hogy Manyinak diktáljam Malraux-t, nehogy közben végleg elidegenedjem a textustól. De még arra is tékoztam egy napot, hogy válaszoljak egy körkérdésre: politizáljon-e az író? Hozzám Tolnai Gábor továbbította a felszólítást – már nem emlékszem, honnan. Kétflekknyi lett a válaszom. Summája: persze hogy politizáljon, ha van kedve hozzá – jó, hogy már lehet. De isten őrizze, hogy politizáljon, ha nincs kedve hozzá, abból csak rossz írás és rossz politika sülni ki. Nemzedékemnek olyan kitűnő költőire gondoltam, mint Hajnal Anna, Jékely, Takáts Gyula vagy Weöres – őket, szerencséjükre, valószínűleg föl sem kérték a hozzászólásra. Az enyémet sem közölték – manapság ilyen nem lehet írni, ez volt a véleményük, amelyet ugyancsak Tolnai közvetített. Visszautasításuk elkedvetlentett. Nem mintha sértette volna önérzetemet, vagy komolyan sajnáltam volna a két flekk fecsérelt két órát. És persze hogy eszembe jutott a mi nyárvégi asztalunk a Biarritz kávéházban, ahol Örley és Ottlik arról beszélt, hogy amint felszabadulunk, újra megindítjuk a *Nyugatot*, én pedig azzal próbáltam óvatosan lehűteni a lelkesedésüket, hogy a felszabadulás után nem írókat fognak verbuválni, hanem néptanítókat. Amire Rónay Gyuri haragosan és határozottan azzal vágott vissza: „Hát akkor néptanítók leszünk!” És mit jelent az, ha egy író vállalja a néptanítóságot? Azt, hogy politizál. Nem tudtam, hogy Rónaynak elküldték-e a körkérdést. De azt már láttam, különböző hírekből és közleményekből, hogy Rónay vállalta a néptanítóságot, azaz poliizált, igaz, hogy egy aránylag jobboldali – mondanom sem kell, hogy tisztességes és emberséges – pártban, a Barankovics-pártban. De hogy ilyen hamar elkezdik a verbuválásunkat, az csüggesztett el némileg.

Holott amúgy inkább megjött a bizakodásom. A kegyetlen, kitartótól után melegen

sütött ki a nap, siettem fölkelni, hogy mielőbb lejussak az utcára. A Szent István körúton már nemigen lehetett meglátni, hogy bombázták. Egyébként is az Újlipótváros belső kerülete volt a legkevésbé bombavert része a fővárosnak, és leghamarabb innen hordták el a tormaléket. De a Belváros is kezdett kitisztulni, és tavasszal kiderült, hogy a romjaival együtt mégis az lesz a központ, presszók nyíltak benne, az asztaloknál egyre civilizáltabb férfiakkal és egyre csinosabb nőkkel. Közben azért a Rákóczi út forgalma sem csökkent, az emberek azonban a tél elmúltával kezdték otthon hagyni a meleg burkolataikat, én pedig kezdtem hinni benne, hogy Pest romjaiban is Pest maradt.

Amikor aztán egy szép tavaszi napon váratlanul víz kezdett folyni a csapokból, a zaja holdogsággal árasztotta el a lakásunkat, azaz Hofmann doktor lakását. Ez a víz fakasztotta holdogság szervezetem vegykonyhájában tetterővé alakult át: soha addig ilyen lendülettel nem tudtam dolgozni. Szükségem is volt erre a lendületre, ha a L'ESPOIR lomha szövegével nem akartam vég nélkül elbabrálgatni. Manyi ugyan már nem volt rászorulva a gépelésre, mert a Hitelbank teljes hálózatával működni kezdett, őt pedig az új rendszerben az egyik fiók vezetésével bízták meg. De Ernő, a férje, még mindig nem érkezett meg Ausztriából, Manyi pedig belejött az irodalmi gépelésbe, úgyhogy hetenként legalább egy délutánját nekem, illetve Malraux vonszolódnó lapjainak áldozta. De az unalom kellős közepébe hirtelen friss ajánlat érkezett. Megindult a nagy Singer és Wolfner is, a közismert és nagyon alkalmas Almásiné vezette. Később megindították régóta népszerű, betiltott lapjukat, az *Új Időket* is, régi barátom, Fodor Jóska lett a szerkesztője, aki aztán gyakran kért tőlem verset. Egyelőre azonban egy könyvet küldött Almásiné sürgős fordításra. Azelőtt sohasem voltam összekötetetésben a kiadóval – fogalmam sem volt róla, honnan tudták meg a pillanatnyi címemet. Biztatón kicsi könyv volt, Steinbeck legújabb műve, THE MOON IS DOWN – LEMENT A HOLD-dal fordítottam. Kedvescínáló, izmosan egyszerű szöveg volt, Norvégiában játszódott, a német megszállásról szólt.

Egyszerűen nem lehetett neki ellenállni. Összeszedtem a nyomdakész kéziratot, több mint tíz ívet csináltam egy hónap alatt Malraux-ból, és bevitettem a kiadóba. Cserépfalvi megértéssel fogadta állhatatlanságomat – nyilván ő is megértette közben, hogy a L'ESPOIR-ból nem lesz Magyarországon szenzáció – és a tíz elkészült ívet. Örültem, hogy megszabadultam tőlük. És vidáman vágtam hele a LEMENT A HOLD-ha, és másfél hónapig szapora kalapálással, azaz Manyi lelkes gépelésével befejeztem a fordítását – holott Manyi, mint már említettem, csak délután ért rá, hiszen délelőtt a Hitelbank egyik újra megnyílt fontos fiókját vezette.

Hogy a Hitelbank újra megkezdte működését, az a mi életünkre is kihatott, elvégre a mi legutóbbi munkahelyünk, Marikáé, de az enyém is, a Giraud Jenő libamájkonzervgyár ugyancsak a Hitelbank vállalata volt. Az angyalföldi üzemet – amelynek pincéjébe Marika végül elszállította a hetedik kerületi rendőrségen felnyitott, majd a sváb-hegyi fogságunk után Kálnoky Laci közvetítésével visszanyert ládáimat, bennük a könyvtárrammal, a levelezésemmel, valamint a húgom és Korniss képeivel – az ostrom alatt bombatalálata érte. De a Klauzál téri raktár, ahol a ládákat eredetileg elhelyeztük – és ahol a rendőrség lefoglalta azokat –, épen maradt és érintetlenül. Oda igyekeztünk egy szép tavaszi reggelen Marikával, megnézni, hátha nyomát leljük valamilyen üzemi újrakezdesnek. A tér felől a redőnyök lehúzva, az udvar üres volt, az otthoni bejárat is zárva. Marika találomra megkocogtatta, kinyílt, és Törökkné állt az

ajtóban, de nem a fehér munkaköpenyében, hanem utcai ruhában. Egymás nyakába borultak, az üzletvezető nagy hatalmú felesége és a négy évvel azelőtti kis munkáslány.

– Nem, a Török még nem jött haza a háborúból! Ki tudja, mi van vele?, talán fog-ságba esett, és elhurcolták a szovjetekbe – mondta Törökné feltűnő hangosan, amíg botorkáltunk előre a nagy raktárhelyiségben, ameddig a nyitott ajtón beszűremlt az udvar szürke világossága, közvetlenül a lehúzott redőnyök mögötti részbe azonban már nem jutott belőle. En óvatosan lépkedtem elől, utánam a két nő. A félhomály és a sötétség határán egy hatalmas körvonal kezdett kibontakozni. Megtorpantam. Ekkor a körvonal fölegyenesedett, és szögletes térfogattá vált. Előrelépett, és a kezét nyújtotta.

– Sarus László vagyok – mondta.

– De hiszen mi már találkoztunk – feleltem hirtelen ráismeréssel.

– Persze – felelte a testté vált körvonal. – De abból az alkalomból elmulasztottam bemutatkozni. – Majd hozzátette: – Amiért utólag elnézést kérek.

Amennyire a kétes világosság engedte, tetőtől talpig jól megnéztem. Az utolsó pillantás kétségtelessé tette: igen, ez az a hatalmas cipő, amelyik fenyegetően feszült az én cipóm orra fölé, míg a felügyelő faggatott a Hársfa utcai rendőrségen.

A helyzet félreérthetetlen volt, Törökné viszont okos asszony. Nemhogy leplezni nem próbálta, de menteni sem, legföljebb magyarázni, azt sem közvetlenül, csak beleszöve a tápáskodó cég történéseibe, csevegő hangon. Ahogy Sarustól távolodtunk, az elejtett szavakból kiderült, hogy a bombázás elől Törökné a raktárba húzódott, ez bizonyult a leghibiztosabb óvóhelynek, amit nyilván a felügyelő is tudott, hiszen elégszer járt ott nyomozás közben, elvégre Csertótiné az egész céget följelentette, különböző állítólagos visszaélések miatt, és a felügyelő ezt az egész Giraud-gubancot éppen eléggé lagymatagon, mondhatni, szemet hunyva nyomozta, hogy ő maga is számíthasson a cég részéről némi kíméletre vagy menedékre, mikor úgy fordul a knocka, hogy ő szorul rá, vagy azt hiszi, hogy rászorul. Márpedig azokban a napokban a céget a Klauzál téren egyedül Törökné képviselte, aki semmilyen személyes okot sem érzett arra, hogy a férfiasan vastkos felügyelőtől megtagadja ezt a lehúzott redőnyökkel biztosított menedéket. De még arra sem, hogy meg ne ossza vele a cégnek azokat a dohozolt termékeit, amelyeknek segítségével bezárkózottságában egyelőre a saját kondícióját is fenntartotta. Sőt – kanyarította könnyedén az elbeszélés fonalát – ez ellen Bakcsi úrnak sem volt kifogása, mikor néhány nappal ezelőtt ő is felbukkant a Klauzál téri kis raktárban. Ez a mintegy mellékesen megpendített motívum aztán végleg fölmentett minket attól a megfontolástól, jogos-e Törökné viselkedése – elvégre mi különben sem vagyunk semmiképpen sem a főnökei.

És mintha csak ennek a fölismerésünknek a nyomatékául, ebben a pillanatban top-pant be közénk az udvar felől Steuer úr. Azaz – hogy mint nemsokára megtudtam, ez idő szerint már nem ezen a néven kell őt szólítani. Az elmúlt év hányódásai közben ugyanis jó árat fizetett egy anyakönyvi kivonatért, amelyen a keresztnév azonos volt a sajátjával, Zoltánnal, a vezetékneve viszont – a Bakcsi – sokkal jobban tetszett neki a saját Steuerjánál – a nyilas korszakot ezzel az okmánnyal csinálta végig. Annak elmúltával viszont gondolt egy nagyot, és elhatározta, hogy hátralévő életét annak a vele egy évben született, de korán elhalt székely fiatalembernek a nevével folytatja. Törökné már láthatóan és hallhatóan tudomásul vette és tiszteletben tartotta cégvezetőnk szándékát, sőt Sarus felügyelő is tüntető fennhangon üdvözölte az ex-Steuert, mint Bakcsi cégvezető urat. De érződött azért a hangjukon, a kézfogásukon, hogy az

övék sem új keletű ismeretség. És hogyan is lehetett volna? Csertótiné nemigen hagyta ki följelentésének szövevényéből éppen a cégvezetőnket – akkor pedig a felügyelő kötelességszerűen nyomozott az ő ügyében is, valószínűleg kihallgatta – és ebből az alkalomból is tanújelét adhatta, hogy az egész Giraud-féle följelentést nem veszi túl komolyan.

Bakcsi úr egyébként ezúttal jó hírrrel érkezett. Megkezdte működését a Fabank is, amelynek érdekelttségébe tartozott a Giraud-gyár, tehát annak a beindítása is a legközelebbi terveik közé tartozott. A Fáy utcai gyár ugyan még nincs működőképes állapotban – különben sem jártak még a villamosok, azt pedig senki sem kívánhatta meg tőlünk, hogy reggel kigyalogoljunk az Angyalföld mélyébe, onnan aztán este vissza –, de a Fabank egyelőre felajánlotta két szobáját a Giraud tisztviselői karának, és azzal meg a Klauzál téri raktárral meg lehetett kezdeni az előmunkálatokat.

Bakcsi úr ki is űzte az újkezdés időpontját – öt nappal későbbre. Úgy volt elgondolva, hogy csak a tisztviselők gyűlnek össze a Fabank szobáiban, Törökne a Klauzál téri üzemet őrzi, míg meg nem indulhat a gyártás és be lehet hívni a munkásnőket. Igen ám – jutott eszünkbe hirtelen és jóformán egyszerre –, de mi legyen Icuskával, vagyis Csertótinével? Ami azt illeti, a nyilasvilág meg az ostromélet és a felszabadulás viszontagságai és nélkülözései kigyalulták belőlünk a gyűlöletet, már amennyi maradt bennünk – mi ugyan, Marikával, gondolni sem értünk rá. Senki se akart bosszút állni Icuskán. Legföljebb undorodni tudtunk tőle. És nehéz volt elképzelnünk, hogy most majd a Fabank szobájában egymás mellett ülünk.

De hamar lezártuk a gondját. Bakcsi találta meg a megoldást. Magára vállalta, hogy személyesen beszél a főnökkel, Mauthner őrnagy úrral, és Pathó Ilonával, a könyvelőnkkal, Icuskának azonban csak levelet ír. És ha van benne annyi szégyenérzet, hogy otthon marad, akkor futni hagyjuk, de ha ellenkezőleg, van pofája bejönni miközénk, tüstént átadjuk Sarus felügyelőnek.

Aki történetesen tanúja volt a mi kis megbeszélésünknek. Történetesen, mert már nem volt állandó vendége a Klauzál téri raktárnak – nem érezte többé szükségét a rejtőzésnek; a hetedik kerületi rendőrségen rendeződtek a dolgok, és megindult az állandó munka. Márpedig, ha mibennünk lanyhult is a megtorlás óhaja Icuskával kapcsolatban, bezzeg nem úgy azokban a rendőri szervezetben, akiket Csertótiné a följelentésével zaklatott, és amint a maga helyén elbeszéltem napról napra, ahogy tapasztalnia kellett, hogy még mindig szabadon mozgunk, a telefonjaival, a konok okvetetlenkedéseivel, amiért még mindig nem vagyunk börtönben, és a fenyegetéseivel, hogy azt is följelenti, aki elmulasztja a kötelességét. Legtöbbször Sarust érte a telefon, így hát ő volt rá a testületből a legdühösebb. Tartozott nekünk annyival a cég vendéglátásáért, hogy tiszteletben tartsa ódzkodásunkat a bosszútól. Másrészt azonban bízott Icuska orcátlanságában, és nagyon valószínűnek tartotta, hogy a kitűzött napon pimaszul ártatlan képpel ő is meg fog jelenni köztünk a Fabankban – elvégre nem sejtette, hogy mi tudunk az ő följelentéseinek sorozatáról. Így hát Sarus erre az esetre is fölkészült: kapott egy letartóztatási parancsot, és azzal a zsebében a kitűzött reggelen ő is megjelent a Fabankban, és behúzódtott egy üres szobába. A felügyelő nem lehetett rossz detektív, még lélektani érzéke is volt, ezt már az én kihallgatásomkor is bebizonyította. Már mindnyájan együtt voltunk, élünkön Giraud úrral, és örvendeztünk, hogy egyikünk sem veszett el a nyilasuralomban, sem az ostromban, csak éppen Icuska hiányzott, amit föllélegezve állapítottunk meg: Így hát mégsem ránk vár a feladat, hogy megállapodásunk szerint – amit egyébként Pathó Ilona is, a könyvelőnők, bár nem éppen megnyugodva, tudomásul vett – mi adjuk rendőrkézre.

De Sarus felügyelő mégse maradt hoppon. Icuska jól elkészve, de minden mentegetődzés nélkül, mintegy diadalmenetben lépett be, láthatóan új ruhában, arcán, alakján nyomával sem az éhségnek, az ínségnek, szép volt, a bandzsaságával együtt. Relepésekor kitarja a karját, de mikor látta, hogy senki sem viszongozza, leeresztette, és értetlenül nézett ránk. Mi mindnyájan mozdulatlanul ültünk, csak Bakcsi állt föl, és lehajtott fejjel megindult az ajtó felé, de mire odaért, már a felügyelő is belépett a szobába, kezében egy papírral, megmutatta Icuskának, valamit mondott is neki, amit én nem hallottam, aztán mind a ketten eltűntek.

Icuska perére hónapok múlva került sor. Töröknét, Bakcsit meg Marikát és engem idéztek be tanúnak, de mi ketten távol maradtunk onnan, már csak azért is, mert előző nyáron a Sváb-hegyen, a Magyar Gestapo őrizetében, többet tudtunk meg Csertótiné feljelentéseiről – elvégre Marika éppen vitéz Feketénél utt kihallgatáson (aki egyébként Buda eleste után mégiscsak Nyugatra menekült), amikor Icuska éppen fölhívta a felügyelőt, számon kérni, mikor tartóztatnak le végre minket – így hát nemigen tudtunk volna mit vallani kollégánknak védelmére, és Marika azt is tudta már, hogy Bakcsi addigra mindenképpen enyhíteni szeretne volna vallomásával Icuska büntetését – minket pedig oly sok idő elteltével már nem érdekelt annyira az egész ügy, hogy kereszteszteni akarjuk főnökünk óhaját. Törökné hezzeg, mint a cég nagy szakácsnője, tudta, hogy ő nélkülözhetetlen, és nem tartotta féken a nyelvét, hanem kipakolt a bíróságon Icuska egész ténykedésével. Így se kapott egy hónapnál többet – vagy kettőnél, már nem emlékszem. Valamint arra sem, hogy kiszabadulván, ő költözött-e Bakcsihoz vagy Bakcsi hozzá. Csak annyi bizonyos, hogy a viszonyuk nem tartott néhány hónapnál tovább, mert Steuer-Bakcsi váratlanul elhunyt. Nem, nem Icuska ölte meg bosszúból – ezzel még Törökné sem vádolta őt, hanem ellenkezőleg, valamelyik szerelmes éjszakájukon agyszélhűdés végzett vele.

Mi ketten ezt a történetet már nem a Klauzál téren hallottuk, és nem is a Fabankban, ahol a cég a feltápászkodás munkálatait megtette. A cég... kissé elhamarkodott szó... hiszen a munkánk, legalábbis a vezetőségé, jórészt arra irányult, hogy a Giraud Jenő libamájkonzervgyár újra cég lehessen, elvégre a gyártást addig nem kezdhettük el. Isten tudja, miért ment ez éppen minékünk olyan nehezen – talán, mert a tulajdonos külföldi volt? Mindenesetre alkalmat adtak vele Giraud úrnak az állandó kifakadásaira, hogy hiába, a magyarok mindig egyformák, akár fasizmus van, akár demokrácia, és akár a németek a megszállók, akár az oroszok. De nem maradt meg a kifakadásoknál: nyomukban hamar megszületett az elhatározása: ő bizony nem vesződik tovább ezzel a barbár néppel, hanem visszaköltözik Périgord-ba, a libamájpáztóm és Giraud úr hazájába, ahol a pályáját valaha elkezdte. Bámulatos volt, amilyen gyorsan fél tudta számolni épen maradt hűvösvölgyi házát és az angyalföldi gyárát. A Klauzál téri raktár megszüntetését rábízta Bakcsira, aki, Törökné segítségével, csakhamar kiürítette. A zezuguaiban megbújó konzerveket könnyen tudták értékesíteni – rám is jutott jó néhány, igaz, hogy az Alapítól születésnapomra kapott nagy, elegáns aktaráskáért cserébe. Jó, hogy nem dobtam el a régi rongyosat, jobban is illett mostani körülményeimhez.

Most már állás után kellett nézennem énnekem is. Megfordult ugyan a fejemben, hogy elvégre bőven el vagyok látva fordítással, csak győzzem szállítani – azzal többet is keresek, mint amennyi ebben a nekiszaladt inflációban hármely vállalatnál a fizetésem lehetne. Igen ám, de mi lesz, ha ezek elfogynak? Eh, mit, nyugtattam gyávábbik onmagamat, a kiadók, sőt a színházak is kezdenek rám kapni – jön a helyükbe más ör-

lendő anyag. Igen ám, de meddig? Az elmúlt nyáron a Biarritz kávéházban barátaimmal visszafogottan közölt gyanúim ugyanis nem szunyadtak el, ha az egyre nagyobb számban jelentkező lapok, színházak, előadások egyelőre nem igazolták is azokat. Mert a Bolsevik Párt rövidtétlen történetét és velük folytatott vitáimból a magyar kommunistákat is jobban ismertem annál, semhogy ezt a – számomra – váratlan nyitást egy percig is tartósnak tudtam volna remélni, és egy percig is ne lettem volna benne bizonyos, hogy előbb-utóbb megvalósítják az egyeduralmat és a központi irányítást. E haljós jövőendő előjelének tekintettem, hogy nem közölték azt a Tolnai Gábor által közvetített körkérdésre adott válaszomat, hogy nem kell minden írótól politikai állásfoglalást várni. Egyéb következménye nem volt. De majd ha az óhatatlanul bekövetkezendő egypárturalom idején követnék el ilyesmit, nem úsznám meg ennyivel; akkor hiába kedvelnének a kiadók, a színházak, mégse adhatnának új fordítást, de talán még a régieket se játszhatnák vagy adhatnák ki.

Szóval a függedenséget féltettem a szabad írói pályától. De hát fix állásban talán független lehetnék? Ott talán nem függenék feletteseim, igazgatóim jóindulatától? Dehogynem. Csak éppen ez a függőség nem érintette azt a részemem, amivel a függetlenséget meg akartam volna őrizni. Csak most, negyvenöt év múltán ismerem föl ezt az igazságot, akkori habozásomnak és háborgásomnak azt a legmélyebb, öntudatlan indítékát, hogy én már tizenhat évvel azelőtt, munkába állásom óta, nagy nehezen beletörődtem abba az életvitelbe, hogy korán keljek, munkába induljak, és reggeltől estig közömbös vagy többnyire kellemetlen munkával töltsöm a napot – a nappalt. Megszoktam, hogy tartozom valahová – mondhatnám úgy is, valamiféle istállóba. Most hát a libamájkonzervgyár megszűntével rákényszeredtem, hogy új istállót keressék, lehetőleg tisztábbat és „*johbat, mint a régi volt*”, ahogy Leporello éneklte a DON GIOVANNI-ban.

Mielőtt azonban ilyen istállógondjaim támadtak volna, szokatlanul hosszú útra keltem a nyomorúságos romvárosban. Rákosi megérkezett Budapestre, és meghirdette első nagy beszédét a Sportcsarnokban. Piroska is készült meghallgatni, és engem is hívott, hogy kísérjem el. Szívesen mentem, Rákosi legendás híre az egész baloldalon elterjedt a bírósági tárgyalásán elmondott védőbeszéde óta, arról azt mondták, hogy valójában vádbeszéd volt. Kassák, aki utálta a kommunistákat, még ifjú tanítvány koromban azt mondta, hogy az egész emigrációban egyetlen valamirevaló ember van, és az Rákosi. Éti személyesen is találkozott vele Bécsben Frischauféknál, és rokonszenvesnek találta. Leginkább persze azért mentem el szívesen a Sportcsarnokba, mert örültem, hogy az egész hosszú úton kettesben lehetek Piroskával.

Ebben a reményemben csalódtam. A Trattnerben találkoztunk, onnan indultunk, és az étkezde legtöbbször vendége csatlakozott hozzánk. Eleinte fölajzott, élénk beszélgetés közben rendetlen csoportként haladtunk, de aztán minden irányból újabbak és újabbak csapódtak a mi rendetlen társaságunkhoz. Egyszerre azon vettük észre magunkat, hogy az egész Rákóczi út szélességét elfoglaló sorban, egy szabályos felvonulás keretében menetelünk. A sor közepén magas, jóképű fiatalember haladt – Piroska ismerte a mozgalmából, Nagy Tamásnak hívták. Váratlanul elkiáltotta magát, jó hangosan és ütemezve: Rákosi Mátyás. Az előttünk járók hátrafordultak, mindenki ránézett, kissé értetlenül. Akkor megint elkiáltotta ezt a jelszó-nevet, még harsányabban. Némelyek elértették, miről van szó, s eleinte tétován, majd egyre határozottabban visszahangozták a jelszót, és egyre többen csatlakoztak hozzájuk. Mi ketten átálltunk bekapcsolódni, én sem, de Piroska sem szeretett soha kiabálni, de ez nem változtatott azon az általános

hatáson, hogy menetoszlopunk ezt az adoniszti sort, Rá-ko-si Má-tyás nevét skandalálva mint hatalmas szavalókórus érkezett meg a Sportcsarnokhoz. A Sportcsarnokhoz és nem a Sportcsarnokba, mert ez már annyira tömve volt, hogy az újonnan jöttek nem fértek be. Így hát nem láthattuk Rákosi kerek arcát és már akkor köpcös természetét. De a hangját jól hallhattuk, mert szokatlanul jó hangszóró továbbbította hozzánk.

Maga a beszéd nagyon tetszett, nekünk is. Éppen a kellő hosszúságú, egyszerű és tárgyilagos beszámoló volt az ország állapotáról, veszteségeinkről és arról, ami megmaradt. Nem sok volt belőle a biztatás, remény, ígéret: az újjáépítést meg kell kezdeni – talán sikerül. Zsolt Béla, aki nem tartozott a könnyen lelkesedő közírók közé, a beszédről a *Haladásban* egy teljes hasábnyi cikket írt, melyben Rákosit Bethlenhez hasonlította – ami nem kis elismerés volt tőle.

De mindnyájan elégedettek voltunk a beszéddel, ott a Sportcsarnok előtti betonteraszon, mi, későn érkezett kívülrekedtek, pedig sok, máris tekintélyes barátom, ismerősöm akadt köztük.

Zelk Zoltánnal is ott találkoztam először, mióta majd egy éve, a tavaszi bombázások idején, kint jártam náluk, a zuglói kis lakásukban. Igen, Zoltán is a tekintélyes barátaim közé tartozott most már: a *Szabadságnál* dolgozik, a szerkesztőség kocsija hozta ki a Rákosi-beszéd meghallgatására. Összeülekeztünk persze, és dióhéjban elmondtuk egymásnak hányattatásainkat és kalandjainkat a német megszállás alatt. És most visszamentem a Sas utcába?, kérdezte Zoltán. Nem, a Sas utcai ház megszünt, lebombázták, feleltem. És az a sok perzsaszőnyeg? Azokat nagyrészt kimentettük. És az a nagy állócsillár? Pozdorjává tört. És az Arany János utcára néző két hatalmas terem? Eltűnt. És a Sas utcai oldalon a kisebb szobák? Meg a nagy fürdőszoba? Értsd meg, hogy semmi sem maradt. Semmi. Addigra már lehetetlen volt észre nem vennem, hogy Zoltán kérdéseiben az őszinte sajnálkozás mellett bujkál valami – káröröm? nem, elégtétel? – Igen, olyasmi, hogy az a jó mód, amit ő nagypolgári ragyogásnak értékel, mert nem látta, mennyire megkopott, az most mind egy csapásra eltűnt, míg ő neki egy elhagyott sváh-hegyi lakást utaltak ki bútorostul, teraszostul, csak a költözést kell nyélbe ütnie, de majd csak az is megy valahogy a szerkesztőségi kocsii segítségével. Én nem sajnáltam tőle ezt az elégtételt, annál kevésbé, mert igazán nem szerettem volna a Sváh-hegyre költözni, jól megvoltam Hofmann doktor újlipótvárosi lakásának két szobájában, amit Alapi szerzett nekünk.

De nemcsak Zoltánnal találkoztam a Sportcsarnok előtti betonteraszon, hanem számos régi barátommal, pajtásommal, valamennyi új, magas állásban, helyzetben, hatalomban. Hát még mindazok, akikről beszéd közben szó esett! Olyasmi történt, mint aminek mostanában, az új honfoglalás idején tanúi lehettünk, csak éppen a fény és az árnyék élesebb ellentétével jöttek a hőrtönből, munkatáborból, illegalitásból, melőzöttségből, ismeretlenségből, tekintélyes állásokba, rangokba, szerkesztőségekbe, hivatalok, követségek élére, fontos megbízatásokba. Innen bizony elkéstem, ismertem föl tüstént, ide én már nem fogok beférni. Schiller verseit sohasem szerettem különösebben, de most hirtelen eszembe jutott A FÖLD FELOSZTÁSA, amelynek végén Zeus az a vigasztalja a hoppon maradt költőt: „*Willst du in meinem Himmel mit mir wohnen, So oft du kommst, es soll dir offen sein*” (Vagy ahogy Rónay György tíz év után lefordította: „*De ha velem akarsz élni az égben, Ahányszor csak jössz, nyitva vár.*”)

De hát akarok én Zeus egében időzni? – ez volt a második gondolatom. Vagy a pasaréti, rögtönzött sajtóházban, ahová Cipit és engem meghívtak, nem volt-e a pánikerejű ösztönöm: csak menekülni ebből a hajlékony világból?! Inkább gyárba, ro-

botba, Újpesten vagy Angyalföldön! Ezért jelentkeztem az első szóra a libamájkonzervgyárba, csak hát az öreg Giraud megelégtelte a magyar hivatalok packázásait, oda-csapta az egész gyárat, és dühösen már meg is valósította a tervezett menekülését vissza, Périgord-ba. Így hát az angyalföldi lehetőségem veszendőbe ment. De hátravan még Újpest. Azahogy a Standard, az utolsó évben, eléggé kedvem ellenére, átköltözött a Körtér környékére, a Fehérvári útra. Mindegy! Miért ne mehetnék vissza a Standardba, ahonnan rögtön az első zsidótörvénnyel kidobtak? Holott a második szerint már nem számítottam zsidónak. És a Standard, úgy hallottam, épen maradt, sőt meg is kezdték benne a munkát.

Csak hogy kihez menjek? Domokost a jobboldali fordulat állította a könyvelés élére, miután a zsidó Balassa urat elküldték. Lehet, hogy most már újra ő ül az igazgatói székben. De az én ottani barátom, a buzgó Róna Robi megúsza a zsidótanítást – legjobb lesz, ha tőle kérek tanácsot. Föl is kerestem, nem a gyárban, hanem a lakásán – hiszen gyakran jártunk mi egymáshoz azután is, hogy engem elküldtek a Standardtól. Robi meg ott maradt. Elmentem hát hozzá, mégpedig Marikával, hisz újabban mindig vele jártam Róna Robiékhoz. Meg aztán tudtam, hogy Robi nagyon rokonszenvesnek találja, és az ő pártján áll Piroskával szemben, sőt akit szigorúan el is ítél, amiért betolakodott a mi boldog kapcsolatunkba – Robi különben, még legszabadszerelmesebb korszakunkban is sokat adott az erkölcsre.

Jól tettem, hogy elmentem hozzá; fontos és meglepő híreket hallottam tőle. A zsidótörvény következtében elbocsátott igazgatókat az üzemi bizottság nem volt hajlandó visszavenni, antiszociális magatartásuk miatt. Ezen elcsodálkoztam. Nem mintha nem lett volna valóban antiszociális a magatartásuk, de úgy tapasztaltam, a magyar vállalatok vezetői ritkán viselkedtek szociálisabban. Akkor hát még mindig Domokos a könyvelés igazgatója?, érdeklődtem. Nem, Domokos lett a gyár vezérigazgatója, a könyvelés élére új ember került, egy cégvezető. Az is kiderült, hogy az üzemi bizottság külön munkakört létesített Róna Robi számára, már akkor sem egészen értettem, miről van szó, még leginkább valamilyen fontos főtitkár lett, akinek illetékessége kiterjedt az egész üzemre.

Ekkor elérkezettnek láttam az időt, hogy rátérjek látogatásom voltaképpeni céljára: szeretnék visszakerülni a Standardba, tud-e Robi ebben közvetíteni? Nem, ez lehetetlen, felelte, csöppet sem ijedten vagy zavartan, inkább magától értetődően. Domokos annyira megdühödött, amikor, hét évvel ezelőtt bepereltem a vállalatot, különösen, amikor végül meg is nyertem a pert, azóta pedig a duhe megátalkodott gyűlöletté kérgesedett, úgyhogy ha ő ezzel a kéréssel hozakodnék elő, azt egyenesen ugratásnak fogná föl. Nekem is csak azt tanácsolja, hogy tegyek le erről a szándékomról.

Hát letettem. De mert nem akartam tüstént faképnél hagyni, éppen csak felületes átmenetként említettem meg, hogy úgy látom, jól megfér az üzemi bizottsággal.

– Nem éppen – felelte. – Tudod, van köztük egy szocdem. De a kommunistákban is maradt valamilyen szociáldemokrata mentalitás. Most éppen béremelést akarnak elérni. Nem értik meg, hogy jelenleg nem ez van soron. A pártnak most nem ez a vonala.

Szóval Róna Robi türelmetlen trockistából kérlelhetetlen kommunista lett. Nem értem rá csodálkozni, mert közben hirtelen eszembe jutott, hogy rendben van, Domokos, a vezérigazgató engem kiátkozott, de miért ne vehetné föl Marikát – senkinek sem kell tudnia, hogy köztünk bármiféle kapcsolat létezik. Meg is pendítettem ezt a lehetőséget Robinak, de ő ettől még hevesebben riadt vissza, mint az előző ajánlköz-

somtól, mert, azt mondta, lehetetlen, hogy valakitől hamarosan meg ne tudja, hogy együtt élünk, lakunk, és akkor dührohamban fog kitörni, amiért becsapták.

Robinak ezt az újabb visszahúzódását nem tudtam egyébbel viszonzni, csak éppen hűcsúzóul megkérdeztem tőle, állja-e még azt az elhatározását, hogy amint a helyzet megváltozik, folytatja a *Századunkban* és egyéb lapokban szép reménnyel megkezdett, félig szociológiai, félig politikai tanulmányait – akkor még nem ismertük a *politológia* szót. Nem, felelte, sokoldalú elfoglaltsága a Standardnál ezt egyelőre nem teszi lehetővé.

Néhány nap múlva Róna Robinál régebbi barátommal találkoztunk véletlenül, Goldmann Ferivel – azaz legújabban Gedőre magyarosította a nevét. Gedő Feri magasabb állásba került, mint Róna Robi – ha jól emlékszem, valamilyen olajvállalat igazgatói székébe. És nincs ott, az ő keze alatt, két jó hely a mi számunkra is?, tolakodtam elő a mi kényelmetlen, kettős gondunkkal. Nem, sajnos, ott már minden állás be van töltve. De ő véletlenül tud róla, hogy a közelukben szerveznek egy új, állami exportvállalatot – ők még, reméli, nem tartanak ott, hogy ne legyen két üres székük –, még holnap átmegey hozzájuk, és érdeklődik, minket pedig rögtön értesít az eredményről. A címünket föl is írta, meg is jelent két nap múlva nálunk, azaz Hofmann doktor Hollán utcai lakásában: nem, ott is teljes már a létszám, csak egyetlen titkárnői állás szabad még – azt, Feri ajánlása alapján, fenntartják Marikának, várjon csak nyugodtan, mert amint megindulnak, értesítik őt.

Így hát legalább Marika miatt nem kell fűhöz-lához fordulni.

En meg, úgy látszott, reménytelen eset vagyok, semmi kilátás istállóra. Nincs más esélyem, csak a szabad írói pálya.

Mondanom sem kell, hogy nem örültem neki.

(Vas István hagyatékából tesszük közé onéletrajzi regénye utolsó, tervezett kötetének bevezető fejezetét: ennyi készült el a műből 1991 nyarán. Több nyilatkozatából – és persze magánbeszélgetésekből – tudjuk, mi lett volna a regény tárgya, hogyan gondolta el befejezését. Legutóbb 1990 júniusában mondta el Sumonyi Zoltánnak, mű tervező:

„A zárókötetnek az lesz a címe, hogy FELOLDOZÁS. Feloldozás, mert hát nekem nem csupán nemzeü ügy volt 56, persze az is, de valahogy mégis több, hiszen egész egyéni életemet visszafelé is átszellemítette. A legszemélyesebb magánéletemben is mindent jóvátett – remélem, kiderül a regényből, hogy mi minden alól oldozott fel, már-már vallási értelemben. De ebbe most ne menjünk bele, hiszen ha el tudnám mondani neked néhány mondattal, nem kellene megírni a zárókötetet. Ez vár még rám...

Hanem a zárókép elmesélhető. Tehát november harmadika este, megyünk haza Ottlikéktól az Eötvös Loránd utcába. Ok akkor a Zichy Jenő utcában laktak, s ahogy odaérünk az Astoriához, látjuk, hogy nagy ládában pénzt gyűjtenek az elesettek hozzátartozóinak. Nagy halom pénz gyűlt már össze, papírpénz is, tíz-, húsz-, sőt százforintosokból – pedig akkor még nem volt olyan sok áldozat... sok, hát egy is sok, persze, de hát ahhoz képest, ami azután következett... Ott állt egy nagy láda pénz, és egyszerre elkezdett esni, zuhogni az eső. Hát hiszen emlékezhetsz, hogy addig milyen gyönyörű derűs őszi idő volt úzenegy napig... S hirtelen zuhogni kezdett a töméntelen papírpénzre, amely alaktalan rongycsomóvá ázott. Az emberek mámorosan jöttek-mentek körülötte, mindenki látta, hogy rongyolódik szét a papírhalom, de senki nem nyúlt hozzá, hogy megmentsse a pusztulástól. Főlemelő volt!” [Uj Írás, 1990. szeptember.]

A FELOLDOZÁS öt elkészült fejezete kéziratban maradt fenn. Vas István 1991 őszén súlyosan megbetegedett, az utolsó simításokat már nem tudta elvégezni a szívegen, ez az oka néhány apró pontatlanságnak, laza fogalmazásnak. – A FELOLDOZÁS második, csonkán maradt részét májusi számunkban közöljük [A szerk.]